

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ ОПТИМІЗАЦІЇ КРИЗОВИХ ПРАКТИК ПРОБЛЕМНОЇ МОЛОДІ

Анотація. Розроблено концепцію оптимізації кризових практик проблемної молоді. Визначено принципи оптимальності – досконалість трансформації асоціальних практик у просоціальні. Виокремлено метатехнології і технологічний комплекс оптимізації кризових практик: моделювання, обернення наміру, деконструкція і конструювання, міні тренінги з формування практик суб'єктного життєконструювання. Визначено критерії та показники оптимальності кризових практик: успішність вирішення життєвих завдань; сформованість просоціального способу життя, ступінь його суб'єктності.

Ключові слова: оптимізація, технології, кризові практики, життєконструювання, проблемна молодь.

Ефективна психокорекція асоціальної поведінки проблемної молоді є актуальною проблемою теоретичної та практичної психології і привертає увагу різних авторів. Концепція особистісного життєконструювання визначена як перспективна у вирішенні цієї проблеми [1]. Згідно проведеним дослідженням позитивно зарекомендувало себе застосування кризових практик [2] щодо трансформації асоціальних практик у просоціальні, як ключових технологій позитивної зміни звичайного способу життя проблемної молоді у суб'єктне життєконструювання [3].

В контексті радикальних перетворень в сучасному українському суспільстві активізується не тільки просоціальний трансформаційних потенціал особистостей. На жаль, виявляється і починають діяти також латентні

конфліктогенні, асоціальні і криміногенні динаміки, які негативно позначаються на перебігу вирішення актуальних завдань перебудови українського суспільства. Більше того, спостерігається актуалізація несвідомих комплексів ворожості і протистояння не тільки стосовно інших, сторонніх, але й близьких людей, що посилює атмосферу неспокою і соціальної напруженості. Гуманістична соціальна доцільність у перспективі суспільного розвитку країни потребує оптимізації існуючих і розробки нових ефективних технологій актуалізації і трансформації негативного потенціалу проблемної молоді в енергію просоціального самоздійснення в руслі особистісного життєконструювання.

Метою статті є розробка *концепції оптимізації кризових практик* особистісного життєконструювання проблемної молоді.

Потреба у радикальній зміні звичайного способу життя виникає у проблемної молоді внаслідок зустрічі із життєвою кризою, через що цей спосіб у своїй звичній формі стає неможливим. Така зміна відбувається завдяки кризовим практикам, які трансформують попередній спосіб життя проблемної молоді у суб'єктне особистісне життєконструювання.

Під *суб'єктним життєконструюванням* ми розуміємо такий спосіб життя, який передбачає забезпечення просоціального особистісного самоздійснення молоді людини у даному соціумі у взаємодії з іншими людьми. Він органічно об'єднує спонтанні, неусвідомлювані та цілеспрямовані, свідомі акти життєдіяльності, які мають на меті реалізацію її важливих життєвих завдань і задоволення життєвих потреб особистості в процесі і в результаті їх виконання.

Основна відмінність суб'єктного життєконструювання від звичайного способу життя

полягає у тому, що у нього відсутні суттєві деформації неусвідомленої образу сімейно-родової системи, негативні комплекси і, відповідно, конфліктні зв'язки цього образу із свідомістю. Тобто, у молодій людини формуються більш гармонічні взаємозв'язки між свідомістю і підсвідомістю і зникає потреба у використанні жорстких опосередковуючих і деформуючих ці стосунки механізмів захисту таких, наприклад, як витіснення чи раціоналізація і механізмів нападу, агресії як засобів вирішення своїх проблемних життєвих ситуацій.

Якщо для звичайних людей для покращення якості життя достатнім є косметичний ремонт несвідомої образної системи, певних життєвих практик їхнього способу життя, то для проблемної молоді у контексті життєвої кризи, пов'язаної із загрозою життю, необхідною є радикальна перебудова способу життя в цілому. Таку перебудову забезпечують кризові практики.

Технологічно *кризові практики* передбачають здійснення комплексу операцій: деконструкцію і реконструкцію образної системи несвідомої сфери психіки людини; суттєву перебудову, реконструкцію особистості проблемної молоді, її духовної сфери; значний розвиток свідомості і самосвідомості; перебудову діяльнісних та комунікативних практик, формування на цій основі нового більш якісного і продуктивного способу життя молодій людини – суб'єктного життєконструювання.

Ці практики можуть реалізуватись спонтанно як процес переживання особистістю життєвої кризи чи як усвідомлена суб'єктна діяльність, направлена на таку трансформацію. Як суб'єктна діяльність кризова практика є комплексною соціально-психологічною технологією усвідомленої, цілеспрямованої трансформації провідних асоціальних практик у просоціальні, які у свою чергу,

призводять до перебудови рутинного способу життя у суб'єктне життєконструювання.

На загал, *оптимізація в широкому сенсі* цього слова визначається як 1) процес вибору найкращого варіанту із можливих; 2) процес приведення системи в найкращий (оптимальний) стан. [4]. Стосовно діяльності оптимізація передбачає забезпечення якості процесу і його кінцевого результату у відповідності можливостям суб'єкта, його потребам, наявним умовам і реальній дійсності, В цілому – це досягнення максимуму ефекту процесу при мінімізації різних затрат – матеріалу, часу, засобів, людських ресурсів. У цьому сенсі найбільш розроблену і близьку по своїм задачам теорію оптимізації діяльності знаходимо у педагогіці [5]. Її моделлю ми уористуємось у розробці концепції оптимізації кризових практик.

З нашого досвіду *оптимізація як соціально-психологічний процес* є, перш за все, функцією самосвідомості і передбачає рефлексію процесу діяльності у співвідношенні із базовими цінностями суспільства і особистості. У більш широкому розумінні вона передбачає поєднання неусвідомлюваного змісту діяльності, свідомості і самосвідомості людини. При цьому кожна з цих сфер психіки реалізує щодо оптимізації діяльності свої функції. Несвідоме надає основний матеріал життєконструювання, відкриває і допомагає спонтанно сконструювати наявний образ, модель реальності в аспекті життєвого завдання, карту життєвого світу у її буттєвому образі.

Свідомість забезпечує експериментальний пошук правильних шляхів розгортання кризових практик. Самосвідомість реалізує його суб'єктний супровід на основі зворотного зв'язку, контроль і управління, регулювання конструктивного процесу, його покрокову оптимізацію. Ведуча функція у забезпеченні оптимальної

реалізації кризових практик належить самосвідомості у її розширеному розумінні як такої, що поєднує свідомі і несвідомі сфери психіки

Оптимізацію особистісного життєконструювання проблемної молоді ми розуміємо у двох сенсах. Перший – це вдосконалення кризових практик, які забезпечують якість трансформації асоціального способу життя проблемної молоді у просоціальне життєконструювання. (Розробці концепції такого вдосконалення присвячена, в основному, дана стаття). Другий сенс – це оптимізація уже сформованого суб'єктного життєконструювання проблемної молоді як певного досягнутого результату попередніх кризових практик. Цьому аспекту ми сподіваємось присвятити окрему роботу у майбутньому, коли для цього буде накопичено відповідний матеріал та досвід.

Оптимізація особистісного життєконструювання у нашому дослідженні розуміється як комплекс соціально-психологічних технологій вдосконалення кризових практик, які забезпечують якісну і ефективну перебудову асоціального способу життя проблемної молоді у просоціальний.

На основі практичного досвіду реалізації кризових практик у трансформації звичного способу життя проблемної молоді виокремлюються певні знання, вміння, навички оптимізації які становлять зміст підготовчого етапу. Їх технологічний аспект можна визначити як *метатехнології оптимізації кризових практик*. До них належать.

Ознайомлення і з основними структурними елементами людської ідентичності у просторі змінених станів психіки орієнтованих на її цілісність. Це такі елементи як Я-тіло (психосоматичні прояви); Я-психоемоційна сфера (почуття, переживання); Я-

особистість (потреби бажання, інтереси, особистісні захисти, копінги); Я-дух, духовна сфера (духовні цінності). Визначення свого центрального структурного елемента, стосовно якого буде конструюватись образ несвідомої системи значимих станів у взаємозв'язку із провідним життєвим завданням. Як правило, таким центром обираються особистість, рідше психоемоційна сфера, тіло - психосоматика.

Децентрація суб'єктного Я з Я-особистості на інші структурні елементи ідентичності, приймаючи до уваги різноманітності вихідних Я-позицій у розбудові образної системи важливих станів.

Обернення наміру з пошуку засобів обособлення від своїх страхів і негативних станів на встановлення зв'язку ними і їх переживання. Це сприйняття нової методологічної позиції: дисоціація від заміщення неусвідомлюваних фігур своєї системи і розототожнення з ними (обернення ідентифікацій); повернення своїх несвідомо присвоєних (як інтроєктів) суб'єктивних станів, страхів певним фігурам, з якими вони пов'язані, встановлення контакту з ними, проживання і адекватне присвоєння попередньо витіснених, чи сублимованих травматичних станів (обернення обособлення на зв'язок).

Формування довіри до спонтанних конструктивних процесів і їх результатів – образів системи значимих психоемоційних станів, які зумовлюють асоціальні практики, стереотипи поведінки і спосіб життя людини і які потребують подальшого трансформуючого переживання.

У якості основних *технологій оптимізації кризових практик*, які застосовуються поетапно, можна зазначити наступні.

Для оптимізації процесу конструювання неусвідомленого образу сімейно-родової системи молодого

людини і її деформацій за допомогою учасників групи взаємодопомоги доцільним є створення найбільш сприятливих умов для прояву спонтанних конструктивних процесів самоорганізації образу системи, що досліджується, і більш повної реалізації рушійних сил цієї самоорганізації до певної їх зупинки. Це забезпечується заглибленою концентрацією клієнта на власному запиті і мінімізацією стороннього впливу на ці процеси з боку фасилітатора.

Сприяння у досягненні більш повного і чіткого усвідомлення молодою людиною своїх переносів і ідентифікацій із значимими фігурами сімейно-родової системи та їх наслідків – успадкування притаманних їм станів, поведінки і практик. Це досягається методикою обміну ролей, застосуванням наративних фраз звертання, визнання, тілесної взаємодії з фігурами моделі системи.

Опрацювання обернення первинного наміру спрямованого на посилення і більш ефективного здійснення звичних для особистості копінгів – уникнення, витіснення, та інших. Сприяння у довершенні цього обернення шляхом встановлення вербального і тілесного контакту із фігурами образу системи, які є носіями для клієнта страху і негативних психоемоційних станів.

Забезпечення якісного переживання негативних станів як основи асоціальних стереотипів поведінки та практик щодо своїх важливих життєвих завдань – страху, агресії, депресії, уникнення, горя та інших до виникнення станів пустоти, спокою, з подальшим розвитком їх до позитивних станів.

Вербальна і письмова наративізація станів, спілкування із важливим фігурами образу системи від першої особи. «Суфлерська» допомога в цьому фасилітатора групи.

Вдосконалення ритуалів спілкування молодій людині щодо встановлення нових стосунків і зв'язків із важливими фігурами образу своєї системи. Проведення рольових міні тренінгів щодо опрацювання нових моделей спілкування як основи майбутніх просоціальних практик із подальшим перенесенням їх у реальну взаємодію із своїми близькими, з якими зв'язки або втрачені, або є конфліктними і не прийнятними.

Виконання домашніх завдань по втіленню нового ставлення, побудова та зміцнення, утримання нових практик.

Вдосконалення роботи групи взаємодопомоги як спільноти рівних щодо напрацювання комунікативних практик просоціального співжиття.

Серед *критеріїв оптимальності кризових практик* загальним є відповідність отриманого результату запиту людини – ясність, чіткість, цільовідповідність і адекватність її потребам. Більш конкретно такими критеріями є наступні.

Спонтанність – програмність, алгоритмічність і послідовність розгортання конструктивного процесу самоорганізації системи до відносної зупинки.

Системність, гармонічність, спів розмірність реалізації окремих технологій конструктивного процесу.

Осмисленість:

- певна нелогічність, непередбаченість як відповідність внутрішній реальності несвідомої сфери психіки;
- розумність, реалістичність як відповідність реальності свідомості;
- екологічність для людської природи особистості і гуманістичність для соціокультурної її суті і соціального оточення як відповідність реальності самосвідомості.

Основним принципом оптимізації є мінімізація необхідних затрат часу, матеріальних ресурсів та людських зусиль при максимумі результату, а саме економність, раціональність, ефективність діяльності при досягненні досконалої результативності.

Ключовою ланкою у забезпеченні досконалості оптимізації кризових практик життєконструювання проблемної молоді є обернення наміру обособлення, відсторонення молодого людини від дошкульних страхів та негативних станів на встановлення конструктивного зв'язку з ними та подальше їх переживання, засвоєння їх як суттєвого позитивного життєвого досвіду що посилює суб'єкту здатність у вирішенні складних життєвих завдань.

Для оцінки оптимальності кризових практик життєконструювання проблемної молоді важливими є діагностика і оцінка за певними показниками початкового стану способу життя клієнта, образу його несвідомої сімейно-родової системи; визначення найближчих можливих її трансформацій, а також погодження із молодою людиною її готовності до цих трансформацій. Це стосується взаємоузгодженості її запиту із реальністю її життя, її суб'єктивних можливостей і потреб стосовно вирішення життєвого завдання, що перед нею повстало.

В цьому сенсі основні показники оптимальності оптимізації кризових практик співвідносяться з суб'єктивним життєконструюванням проблемної молоді, його досягнутою якістю. Ця якість характеризується ступенем завершеності трансформації асоціальних практик у про соціальні; гармонічністю сконструйованого образу сімейно-родової системи; успішністю вирішення нагальних життєвих завдань проблемної молоді, які вона свідомо ставила перед собою; сформованістю нового просоціального способу життя; ступенем суб'єктивності молодого людини, її фактичної відповідальності за себе і

свій життєвий світ; усталеністю нових просоціальних життєвих цінностей як регуляторів нових продуктивних практик взаємодії із предметним світом і комунікативних практик спілкування із навколишнім соціальним оточенням.

Висновки:

Розроблено концепцію оптимізації кризових практик проблемної молоді. Основним її принципом визначено принцип оптимальності.

Виокремлено метатехнології оптимізації кризових практик – такі, як: структурування ідентичності; децентрація Я-особистості; обернення наміру на засвоєння негативних станів як позитивного досвіду; формування довіри до спонтанних конструктивних процесів та їх результату.

Розроблено технологічний комплекс оптимізації кризових практик особистісного життєконструювання проблемної молоді: виокремлено моделювання; реконструкцію образу системи; опрацювання і довершення обернення наміру; деконструкцію і конструювання нового гармонійного образу системи; тренінгові вправи на формування і закріплення просоціальних практик.

Визначено наступні критерії оптимальності кризових практик: спонтанність, системність, гармонійність, осмисленість цілісності несвідомої, свідомої сфер психіки і самосвідомості.

З'ясовано показники оптимальності щодо процесу оптимізації кризових практик: завершеність трансформації асоціальних практик у просоціальні; успішність вирішення нагальних життєвих завдань; сформованість нового просоціального способу життя, ступінь суб'єктності молоді людини, її відповідальності за себе і свій життєвий світ.

Література

1. Титаренко Т. М. Особистісні практики конструювання життя: зміна фокусування / Т. М. Титаренко // Педагогічна і психологічна наука в Україні: зб. наук. праць: в 5 т. – Т. 2: Психологія, вікова фізіологія та дефектологія. – К.: Педагогічна думка, 2012.
2. Титаренко Т. М. Кризові практики життєконструювання особистості / Т. М. Титаренко // Актуальні проблеми психології: Психологічна допомога особистості / за ред. С. Д. Максименка, М. В. Папучі. – К., 2011. – Т. 11. – Вип. 4. – Ч. 1. – 440 с. – С. 34–41.
3. Лазоренко Б. П. Кризова практика особистісного життєконструювання проблемної молоді. Психологічні науки: проблеми і здобутки. зб. наук. праць. / Київський міжнародний університет. К. 2013. С.133 – 144.
4. Оптимизация. Большой Энциклопедический словарь. 2000. [http:// dic. academic. Ru / dic. nsf /enc3p/221030](http://dic.academic.Ru/dic.nsf/enc3p/221030). – доступно 18.03.2014.
5. Педагогика. Под редакцией Ю. К. Бабанского. – М.: «Просвещение», 1983. – 608 с.

Аннотация. Разработано концепцию оптимизации кризисных практик проблемной молодежи. Определен принцип оптимальности – совершенство трансформации асоциальных практик в просоциальные. Выделены метатехнологии и технологический комплекс оптимизации кризисных практик: моделирования, обращения намерения, деконструкции и конструирования, мини тренинги по формированию практик субъектного жизнеконструирования. Определены критерии и показатели оптимальности кризисных практик: успешность решения жизненных задач, сформированность просоциального способа жизни, степень его субъектности.

Ключевые слова: оптимизация, технологии, кризисные практики, жизнеконструирование, проблемная молодежь.

Summary. The concept of optimization crisis practices troubled youth developed. The principle of optimality defined as perfection transformation asocial practices in prosocial one. There are defined metatechnology and technological complex optimization of crisis practices. It is consist of modeling, turnover intention, deconstruction and construction, mini training in practices of subjective formation the life construction. The criteria and indicators of optimality crisis practices are defined: success in solving life problems, maturity of prosocial way of life and the degree of its subjectivity.

Key words: optimization, technology, crisis practices, personal life construction, troubled youth.